

Immanuel Wallerstein

Övergångens tidsålder

Vid ett nomineringsmöte för New Political Science 1999 höll jag ett tal om dagens vänsterpolitik. I detta tal sammanfattade jag dagens situation för världens vänster på följande sätt: 1) Efter att ha existerat i fem hundra år befinner sig det världskapitalistiska systemet nu, för första gången, i en verklig systemkris, och vi befinner oss i en övergångens tidsålder. 2) Utgången är sannoligen osäker, men icke desto mindre finns det, också det för första gången under dessa fem hundra år, en verklig möjlighet till grundläggande förändring, som kan bli progressiv, men som inte nödvändigtvis kommer att bli det. 3) Det huvudsakliga problemet för världens vänster vid denna avgörande tid-

punkt är att den strategi för världsförändring som vänstern utvecklade under 1800-talet är slagen i spillror, vilket har gjort att dagens vänster hittills har agerat med osäkerhet och svaghet, som i ett tillstånd av lätt depression.

Låt oss göra dessa tre punkter till antaganden och ställa oss frågan vad dessa antaganden innebär för en vänsterstrategi för de nästkommande tio till tjugo åren.

Det första de innebär är att vi på intet vis har blivit besegrade globalt sett. Sovjetunionens sammanbrott var inte en katastrof för världens vänster. Jag är inte säker på att jag ens skulle vilja kalla det ett bakslag. Det befriade oss inte bara från den kvarnsten runt halsen som den

inte längre användbara leninistiska strategin och retoriken innebar. Den blev också en enorm belastning för världens mittenliberaler, genom att beröva dem det strukturella stöd de de facto fått från de leninistiska rörelserna – som hade hållit folklig radikalism i schack länge genom sina garantier om »underbara morgondagar« via lojalitet gentemot ett leninistiskt utvecklingsoptimistiskt nu.¹

Inte heller tror jag att nyliberalismens världsomfattande offensiv eller den så kallade globaliseringen har minskat våra möjligheter. För det första handlar det till stor del om en bubbla som inte kommer att överleva sin kommande deflation. För det andra kommer denna utveckling att ge upphov till, den har gett upphov till, sitt eget motgift. För det tredje är världskapitalismen faktiskt strukturellt sett i dålig form, snarare än mitt i en blomstrande »ny ekonomi«.

Låt mig här sammanfatta min position, utan att argumentera för den. Förutom de politiska svårigheter som leninismens sammanbrott och det kalla krigets slut har orsakat, ställs kapitalet i dag inför tre strukturella asymptoter som irreparabelt minskar dess förmåga att ackumulera kapital: 1) Landsbygdens avfolkning på global nivå, vilken utplånar kapitalismens möjlighet att bromsa de stigande utgifterna för arbetskraft i förhållande till den totala globala värde-

produktionen. 2) De ekologiska begränsningarna i form av föroreningar och icke förnybara resurser, vilka begränsar kapitalets möjlighet att reducera kostnader för insatsvaror genom att fortsätta externalisera dessa kostnader. 3) Demokratiseringens spridning över världen, vilken tar sig uttryck i ständigt ökande folkliga krav på utgifter för hälsovård, utbildning och inkomstgarantier för hela livet, vilket har skapat ett ständigt tryck uppåt på skatternas andel av den totala globala värdeproduktionen.

Utan tvekan försöker kapitalet ständigt reducera dessa strukturella tryck. Det är vad de senaste tjugo årens nyliberala offensiv har handlat om. Men ur ett långsiktigt perspektiv liknar kurvan en uppvänd spärnhake. Kapitalet lyckas med jämna mellanrum att reducera dessa tryck, men alltid i mindre utsträckning än den ökning som nästa stöt uppåt resulterar i. För att bekämpa detta predikar de att det inte finns några alternativ, i syfte att krympa den politiska motståndsviljan. Inte heller detta är något nytt. När Gareth Stedman Jones försökte förklara den relativa politiska stabiliteten i det sena 1800-talets Storbritannien, fann han förklaringen i »kapitalismens skenbara naturnödvändighet« och dess »skenbara osårbarhet«.² Första världskriget omöjliggjorde sådana uppfattningar, åtminstone under en

1. Jag utvecklar detta i detalj i *After Liberalism* (1995). (Ett urval ur denna bok finns på svenska publicerad som *Liberalismens död: slutet på den rådande världsordningen* (2001). Red anm.)

2. Gareth Stedman Jones, *Languages of Class* (1984).

lång tid framåt. Nu återupplivas de, eller åtminstone försöker högern återuppliva dem.

Om vi ska studera en vänsterstrategi för det tjugoförsta århundradet, måste vi först påminna oss om hur vänsterns strategi tidigare har sett ut. Den vänsterstrategi som utvecklades under andra hälften av 1800-talet och som mer eller mindre förkastades under 1900-talets sista tredjedel (symboliskt 1848 till 1968) var mycket tydlig. Det var den så kallade tvåstegsstrategin: först handlade det om att ta över statsmakten; därefter om att förändra världen. Tre saker bör noteras angående denna strategi. 1) Den var troligen den enda möjliga vid denna tid, eftersom rörelser med vilken annan sorts strategi som helst kunde krossas genom användande av statsmakten. 2) Alla de större rörelserna tog till sig strategin: såväl de båda avdelningarna i världens socialistiska rörelse, den socialdemokratiska och den kommunistiska, som de nationella befrielsestrategierna. 3) Strategin misslyckades därför att den lyckades. Alla tre typerna av rörelser kom till makten nästan överallt under perioden 1945–1970, och ingen av dem lyckades förändra världen, vilket har orsakat den djupt desillusionerade stämning som i dag omgärdar denna strategi, samt den genomgripande statskritik som blivit dess socialpsykologiska resultat.³

Under perioden efter 1968 har alternativa strategier testats av olika rörelser, gamla som nya, i en enorm utsträckning. Därtill har relationerna mellan systemkritiska rörelser förändrats på ett tämligen sunt sätt, i den meningen att gamla tiders brutala strider och ömsesidiga avståndstaganden i hög grad mildrats – en positiv utveckling som vi har underskattat. Jag vill föreslå några punkter utifrån vilka vi kan vidareutveckla idén om en alternativ strategi.

1. *Sprid Porto Alegre-andan*

Vad är det för anda? Jag skulle vilja definiera den på följande sätt. Den är ett icke-hierarkiskt sätt för världsfamiljen av systemkritiska rörelser att mötas, och driva på för a) intellektuell skärpa, b) militanta aktioner som baseras på folklig mobilisering och som är omedelbart nyttiga i människors vardag, samt c) försök att argumentera för mer långsiktiga och mer grundläggande förändringar.

Det finns tre centrala element bakom Porto Alegre-andan. Det är en löst sammanhållen struktur, som mer eller mindre liknar vad Jesse Jackson avsåg med »regnbågsalliansen«. Det är en struktur som på världsbasis har fört samman rörelser från syd och nord, och i mer än bara symbolisk mening. Den är militant, både intellektuellt (det är inte fråga om ett sökande efter global konsensus i Davos-andan) och politiskt (i

3. För en mer detaljerad version av denna analys, se Giovanni Arrighi, Terence K Hopkins och Immanuel Wallerstein, *Antisystemic Movements* (1989), samt essän av samma författare »1989: A Continuation of 1968«, *Review* vol 15 nr 2 (våren 1992), s 221–242.

samma mening som rörelserna 1968 var militanta). Naturligtvis kan bara framtiden utvisa huruvida en löst sammanfattad rörelse på världsnivå kan hållas samman i någon meningsfull bemärkelse, och med vilka medel den kan utveckla en taktik för kampen. Men den lösa sammanhållningen i sig själv gör rörelsen svår att kuva och uppmuntrar den tvekande neutraliteten i den politiska mittfåran.

2. *Använd defensiv valtaktik.*

Om världens vänster engagerar sig i löst sammanhållen utomparlamentarisk, militant taktik, reses omedelbart frågan om vår attityd gentemot valprocesser. Skylla och Karybdis tänker å ena sidan att de är nödvändiga, å den andra att de är irrelevanta. Valsegrar förändrar inte världen, men de kan inte helt nonchaleras. De är en viktig mekanism i försvaret av befolkningens grundläggande behov gentemot intrång på uppnådda förmåner. Valstrider måste utkämpas för att minimera den skada som högern kan ge upphov till om den kontrollerar världens statsapparater.

Detta gör emellertid valtaktiken helt till en fråga om pragmatism. När vi väl slutat uppfatta gripandet av statsmakten som ett sätt att förändra världen, blir politiska val alltid en fråga om det minst onda, och vad som är det minst onda måste avgöras löpande för varje fråga. I viss utsträckning är dessa avgöranden beroende av valsystemet. System där vinnaren får allt måste hanteras annorlunda än system med två valomgångar

eller proportionella system. Men den vägledande huvudregeln måste vara regnbågsalliansen, en »pluralistisk vänster« – en slogan som myntats i Frankrike, för vad som i Latinamerika har kallats *frente amplio*. Det finns många olika parti- och subpartitraditioner inom världens vänster. De flesta av dessa traditioner är relikter från en annan tidsålder, men många människor röstar fortfarande enligt dem. Eftersom vi måste förhålla oss pragmatiskt till statliga val, är det avgörande att kunna skapa allianser som respekterar dessa traditioner, med målsättningen att uppnå de 51 procent som är vad som räknas pragmatiskt sett. Men det ska inte dansas på gatorna när vi vinner! Segern är inget mer än defensiv taktik.

3 *Driv oupphörigen demokratiseringen vidare.*

Det vanligaste folkliga kravet gentemot staten är »mer« – mer utbildning, mer hälsovård, mer garanterad inkomst under hela livscykeln. Kravets innehåll är inte bara folkligt, utan också omedelbart användbart i människors liv. Och det pressar tillbaka den ändlösa kapitalackumulationens möjligheter. Dessa krav måste drivas högljutt, kontinuerligt och överallt. Det kan inte bli för mycket.

Förvisso kommer frågor om utgiftseffektivitet, om korruption och om skapande av övermäktiga och oansvariga byråkratier att resas till följd av att dessa »välfärdsstats«-funktioner utökas. Detta är frågor som vi bör vara beredda

att behandla, men de får aldrig försvaga det grundläggande kravet på mer, mycket mer.

Folkliga rörelser bör inte låta de vänster-om-mitten-regeringar som de valt slippa undan dessa krav. Vi ska inte hålla igen på slagen bara för att regeringen är vänligare inställd än en uttaland högerregering. När vänligt inställda regeringar pressas, pressas högeroppositionen mot vänster-mitten. Om de inte pressas, pressas vänster-mittenregeringar mot höger-mitten. Även om det kan finnas tillfälliga speciella omständigheter som förhindrar sådant handlande, är demokratiseringens grundregel: »Mer, mycket mer«.

4. Tvinga den liberala mitten att uppfylla sina teoretiska åtaganden.

I andra sammanhang är detta känt som att driva upp liberalismens takt. Den liberala mitten menar påfallande sällan vad den säger, eller handlar påfallande sällan som den predikar. Tå några uppenbara teman, som frihet. Den liberala mitten brukade regelbundet brännmärka Sovjetunionen för att de inte tillät fri utvandring. Men den andra sidan av fri utvandring är naturligtvis fri invandring. Det finns inget värde i att tillåtas lämna ett land om man inte kan komma in någon annanstans. Vi borde kräva öppna gränser.

Den liberala mitten kräver med jämna mellanrum friare handel, friare företag och att staten ska hålla sig borta från entreprenörernas beslutsfattande. Den andra sidan av det är att företag som

misslyckats på marknaden inte ska räddas. De får vinsterna när de lyckas; de borde ta förlusterna när de misslyckas. Det hävdas ofta att när man räddar företaget räddar man jobb. Men det finns betydligt billigare sätt att rädda jobben – betala för arbetslöshetsförsäkring, för omskolning och till och med för att skapa nya arbetsmöjligheter. Inget av detta behöver inbegripa att man löser ut skulderna för misslyckade entreprenörer.

Den liberala mitten insisterar regelbundet på att monopol är dåliga. Men den andra sidan av det är att förbjuda eller i hög utsträckning begränsa patent. Den andra sidan av det är att inte involvera staten i skydd av industrier mot utländsk konkurrens. Kommer detta att skada arbetarklassen i kärnområdena? Nej, inte om pengar och energi används för att försöka uppnå större konvergens mellan världens lönenivåer.

Detaljerna i detta förslag är komplexa och behöver diskuteras. Poängen är emellertid att inte låta den liberala mitten komma undan med sin retorik och samla de skördar den ger utan att samtidigt behöva betala för effekterna av sina förslag. Vidare är den riktiga politiska metoden för att neutralisera mittenopinionen att vädja till idealen, inte till intresset, och att syna retorikens påståenden är ett sätt att tilltala mitten-elementens ideal snarare än deras intresse.

Slutligen måste vi hålla i minnet att en stor del av demokratiseringens fördelar inte är tillgängliga alls, eller endast

tillgängliga i mindre utsträckning, för de fattigaste skikten, på grund av svårigheterna att ta sig fram i den byråkratiska djungeln. Jag återvänder här till Richard Clowards och Frances Fox Pivens trettio år gamla förslag om att »spränga vallängderna«, det vill säga mobilisera i de fattigaste stadsdelarna så att deras invånare får ta full del av sina lagliga rättigheter.⁴

5. Gör antirasism till den grundläggande demokratimätaren.

Demokrati handlar om att behandla alla människor jämlikt – i makttermer i fördelningstermer, i termer av möjligheter till självförverkligande. Rasism är den mest grundläggande metoden att skilja mellan dem som har rättigheter (eller fler rättigheter) och de andra, som saknar rättigheter eller som har färre rättigheter. Rasism definierar grupper samtidigt som den ger ett skenbart rättfärdigande av detta beteende. Rasism är ingen sekundär fråga, varken på nationell nivå eller på världsnivå. Det är den metod genom vilken den liberala mittens lögnar om universella kriterier systematiskt, medvetet och ständigt undergrävs.

Rasismen präglar allting i världssystemet. Inget hörn av jordklotet är utan

den, som ett centralt mönster i politiken på lokal, nationell och världsnivå. I sitt tal inför Mexikos nationalförsamling den 29 mars 2001, sade kommandant Esther från EZLN: »De vita [*ladinos*] och de rika människorna gör sig löjliga över oss kvinnor från ursprungsbefolkningen, över våra kläder, över vårt sätt att tala, över vårt språk, över vårt sätt att be och hela, och över vår hudfärg, som är densamma som färgen på den jord där vi arbetar.«⁵

Hon fortsatte genom att plädера för den lag som skulle garantera ursprungsbefolkningens autonomi, med orden: »När ursprungsbefolkningens rättigheter och kultur erkänns, ... kommer lagen att börja föra samman sitt tidevarv och ursprungsbefolkningens tidevarv. Och om vi i dag är kvinnor ur ursprungsbefolkningen, kommer vi i morgon att vara de andra, kvinnor och män som är döda, förföljda eller fångslade för sin olikhet.«

6. Verka mot varufiering.

Det grundläggande felet med det kapitalistiska systemet är inte privat ägande, vilket endast är ett medel, utan varufieringen, som är kapitalackumulationens viktigaste element. Inte ens i dag är det

4. Frances Fox Piven och Richard A. Cloward sammanfattar sin bok om offentlig välfärd på följande sätt: »I frånavaro av grundläggande ekonomiska reformer, *intar vi därför positionen att ett sprängande av vallängderna är den sanna välfärdsreformen*, att detta bör försvaras och utökas. Fortfarande återstår hundratals och tusentals fattiga familjer som har rätt till förmåner men som inte får något stöd överhuvudtaget.« (*Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare* (1971), s 348. Vår översättning, red anm.)

5. <http://www.ezln.org/marcha/20010320.htm>

kapitalistiska världssystemet helt varufierat, även om det görs ansträngningar i den riktningen. Men vi kan faktiskt röra oss i motsatt riktning. I stället för att förvandla universitet och sjukhus (oavsett om de är statligt eller privat ägda) till vinstdrivna institutioner, borde vi fundera på hur vi kan förvandla stålverk till icke vinstdrivna institutioner, det vill säga till självförsörjande strukturer som inte betalar ut vinster till någon. Så skulle en mer hoppfull framtid kunna se ut, och faktum är att den kan ta form redan nu.

7. Kom alltid ihåg att vi lever i en övergångsperiod från vårt existerande världssystem till något nytt.

Detta betyder flera saker. Vi bör inte låta oss övertygas av globaliseringsretoriken eller dess implikation »det finns inget alternativ«. Alternativ inte bara existerar, utan det enda alternativ som inte existerar är att fortsätta med våra nuvarande strukturer.

Det kommer att bli en hård strid om det efterföljande systemet, som kommer att vara i tjugo, trettio, femtio år, och resultatet är i grunden osäkert. Historien är inte på någons sida. Allt beror på vad vi gör. Å andra sidan erbjuder detta ett fantastiskt tillfälle för kreativt handlande. Under ett historiskt systems normala livstid har även stora ansträngningar i syfte att förändra (så kallade revolutioner) begränsade effekter, eftersom systemet skapar ett stort tryck för att återgå till jämvikt. Men i den strukturella övergångens kaotiska stämning

blir fluktuationerna vilda, och även små tryck kan få stora konsekvenser som gynnar den ena eller den andra sidan. Om agerande någonsin har effekt, är detta tidpunkten.

Det huvudsakliga problemet är inte organisationen, även om den är viktig. Det huvudsakliga problemet är tydlighet. De krafter som vill förändra systemet så att inget förändras, så att vi får ett annat system som detsamma eller mer hierarkiskt och polariserat, har pengar, energi och information till sitt förfogande. De kommer att klä falska förändringar i attraktiva kläder. Och endast genom noggranna analyser kan vi undvika att fastna i deras många fällor.

De kommer att använda slogans som vi inte kan invända emot, exempelvis mänskliga rättigheter. Men de kommer att ge det ett innehåll som inkluderar eftersträvsvärda beståndsdelar för många andra som förevisar de mäktigas och privilegierades »civiliserande uppdrag« gentemot de icke-civiliserade. Vi måste noggrant dissekera deras förslag och syna deras bluffar. Om ett internationellt juridiskt system som hanterar folk mord är eftersträvsvärt, är det bara eftersträvsvärt om det kan användas mot alla, inte endast mot de svaga. Om atomvapen eller biologiska vapen är farliga, till och med barbariska, då finns det inga säkra innehavare av sådana vapen.

I världens inneboende osäkerhet vid tidpunkter för historisk förändring, är den enda plausibla strategin för världens vänster en genomtänkt, militant strävan

efter att nå den grundläggande målsättningen – att lyckas skapa en relativt demokratisk, relativt jämlik värld. En sådan värld är möjlig. Det är inte på något vis säkert att denna värld kommer

att bli verklighet. Men därmed är det inte heller på något vis en omöjlighet.

*Översättning från engelskan
av Tony Johansson*